

Zahra Ali. **İslami Feminizmler** (Islamic Feminisms)
İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2019, 204 s.

Ayşenur Aslan*

XVIII. yüzyıl Batısında kadın hakları talebi ve erkeği kamusal alanla kadını ise özel alanla eşleştiren bakış açısının eleştirisiyle ortaya çıkan feminizm, zamanla İslam dünyasını da etkilemiştir. İslamî bir forma bürünen ve “İslamî feminizm” ifadesiyle ele alınan feminizm de Müslüman çevrede erkek egemenliğine ve cinsiyet eşitsizliğine karşı ortaya çıkan sorgulamaları ve protestoları kapsayan bir terim olarak konuşulmaya başlamıştır. Bir kavram ve fikir olarak İslamî feminizmin ne olduğu ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği noktasında birçok eser ortaya konmuştur.

Bu yazıda değerlendirmesi yapılacak olan Zahra Ali'nin derlediği Öykü Elitez'in dilimize çevirdiği *İslami Feminizmler* isimli kitap üç ana bölümden oluşmaktadır. “Alternatif Okumalar” ana başlıklı ilk bölümde Margot Badran'ın “İslami Feminizm: Nedir?” makalesi, Asma Lamrabet'in “Özcülüğün Reddi ile Müslüman Düşüncenin Radikal Reformu Arasında” makalesi, Asma Barlas'ın “Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kur'an'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması” makalesi yer almaktadır. “Farklı Bağlamlarda Kutsal Metinler: Ulus Aşırı Bir Hareket” başlıklı ikinci bölümde, Malika Hamidi'nin “Avrupa'da Müslüman Feminizm: Metinsel Aktivizm ve Ulus Aşırı Niteliği” makalesi, Ziba Mir-Hosseini'nin “Gerçekleştirilememiş Bir Proje: İran'daki Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı” makalesi, Zineh Anwar'ın “Dini Yasa Altındaki Malezya'da Kadın Hakları Müzakereleri” makalesi ve Omaima Abou-Bakr'ın “İslami Feminizm ve Bilginin Üretilmesi: Devrim Sonrası Mısır'dan Manzaralar” adlı makalesi yer almaktadır. Üçüncü bölümde “Diskurlar ve Uygulamalar:

.....

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

Baskının Karşısında Yer Alan Müslümanlar” başlığı altında, Saida Kada’yla yapılan “Cinsiyetçilik ve İrkçılık Karşıtlığı: Fransa’da Yaşayan Müslüman Bir Kadının Seçtiği Yol” adlı söyleşi, Hanane Al-Laham’la yapılan “Kadın Hakları, İslami Düşüncenin Yenilenmesi, Suriye’deki Pasifist Hareket” isimli söyleşi ve son olarak kitabın editörü Zahra Ali’nin “Sonuç: Feminizmi Sömürgeci Kurtarmak ve Yenilemek” adlı genel bir değerlendirmeye karşılık gelen yazısı bulunmaktadır. Kitabın sonunda ayrıca kitap içinde makale yahut söyleşileriyle yer alan isimleri tanıtan bir bölüm de yer almaktadır.

Kitabın derleyeni olarak karşımıza çıkan Zahra Ali, Nilüfer Göle’nin danışmanlığında yaptığı sosyoloji yüksek lisansıyla Fransa’daki İslamî feminizmi ele almıştır. “Cinsiyet ve İslam”, “Cinsiyet ve Ortadoğu” konularına odaklanarak yaptığı çalışmalarla öne çıkmış bir isimdir. Ortadoğu Müslüman toplumları tarihçisi uzmanlığıyla tanınan Margot Badran ise Ortadoğu kadın hareketlerini incelemiştir. Kitaba makalesiyle katkıda bulunan bir diğer isim Asma Lamrabet Faslı feminist ve aktivist olarak bilinmekte, İslam ve kadın konularında eserler ortaya koymaktadır. Pakistan uyruklu Amerikalı düşünür Asma Barlas İslam’da cinsiyet meselesi ve Batı feminizmi eleştirisi deyince akla gelen ilk isimlerdendir. Avrupa’daki Müslüman kimliğinin ve kadın tartışmaları konusunun bilinen isimlerinden Malika Hamidi ise Avrupa’daki çeşitli Müslüman kadın hareketlerinin öncülüğünü yürütmektedir. İran deyince İslam ve kadın meselesi çarpıcı bir şekilde öne çıkmaktadır ve İranlı feminist aydın Ziba Mir-Hosseini hukuk antropoloğu kimliğiyle kitaba katkı sağlayan önemli bir isimdir. Zainah Anwar İslamî feminizm topluluklarının en bilinen isimlerinden Sisters of İslam’ın (Malezya) temsilcilerindendir. Orta Çağ sufiliği, Hristiyan ve Müslüman kadınların hayatı, Müslüman kadınların Ortadoğu’daki yaşamları gibi konular üzerine çalışan Omaima Abou-Bakr Ortadoğu ve Mısır feminizmi açısından önemli bir akademisyendir. İrkçılık ve cinsiyetçilik karşıtlığı konularındaki çalışmalarıyla bilinen Fransız Müslüman aktivist Saida Kada kendisiyle yapılan söyleşiyle kitaba katkıda bulunmuştur. Son olarak Müslüman düşüncenin yenilenmesi meselesiyle gündeme gelen Suriyeli düşünür Hanane Al-Laham

genelde Ortadoğu, özelde Suriye’de siyaset ve kadın ilişkilerine dair çalışmalarıyla tanınmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında kitapta hem Müslüman coğrafyanın hem de Batılı ülkelerin farklı noktalarında yaşayan ve alana dair söz söyleyen kadınların görüşlerine başvurarak meseleyi geniş bir perspektifle değerlendirme iddiasında olduğunu söylememiz mümkündür.

Margot Badran- “İslami Feminizm: Nedir?” bölümünde yazar İslamî feminizmi Batılı olarak değerlendirmenin yanlışlığına vurgu yapmıştır. İslamî feminizm Müslüman bir coğrafyada dinî algılamalar ve kültürel uygulamaların yanlışlığı sonucu Batı feminizminin bir uzantısı olarak değil, coğrafyanın ve toplumun kendi dinamiklerinden ortaya çıkmıştır. Bunun aksini düşünenler feminizmi sabote etmek isteyen politik amaçlılardır. Margot Badran, tek bir İslamî feminizmin olmadığını belirterek İslamî feminizmin çeşitli formlarını; a) cinsiyet eşitliği Kur’an’ın adaletinin yerine getirilmesidir, b) Kur’an ve diğer dinî metinler feminist bakış açısıyla yeniden okunmalı ve yorumlanmalıdır, c) Kur’an cinsiyet eşitliğini savunur ama gelenek ataerkil zihniyet benimsemiştir bu, içtihatla aşılmalıdır şeklinde kategorileştirmiş ve üç tür feminist çeşidi belirlemiştir: dindar feministler, laik feministler ve gayrimüslim feministler. Badran’a göre bunların birbiriyle çatıştığını düşünmek veya çatıştırmaya çalışmak eksik tarih bilgisinden ya da kadın dayanışmasının birliğini yıkmak istemekten kaynaklanmaktadır. Makalede ele alınan meselelerden biri de feminist hermenötiktir. Yazar, Kur’an ayetlerinin bu açıdan yeniden yorumlanmasıyla ataerkil tefsir geleneğini dönüştürmeyi amaçlayan feminist hermenötiğin üç yaklaşımı; yaratılış hikâyeleri gibi erkekliği üstün gören asılsız hikâyeleri ortadan kaldırmak için Kur’an’ı yeniden yorumlamak, kadın ve erkek eşitliği ayetlerini ön plana çıkarmak, erkek egemenliğini meşrulaştıran ayetleri yeniden bağlamına oturtmak şeklinde ifade etmiştir.

Asma Lamrabet- “Özcülüğün Reddi ile Müslüman Düşüncenin Radikal Reformu Arasında” bölümünde çok farklı coğrafyalarda birbirinden farklı kültür içerisinde yaşayan Müslüman kadınları aynı kefeye koymanın yanlışlığını, “Müslüman kadın” şeklindeki genellemenin sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Bu dili kullanan Batı

feminizmine karşı İslamî feminizmin duruşu; kadınlara yönelik ayırıcılığın evrenselliğine odaklanarak çalışmasıdır. Asya’da doğacak bebeğin cinsiyeti kız diye aldırılırken, Avrupa’da beyaz kadın ticareti yapılıyorken İran’daki kadın hayatına odaklanmak Batı hegemonyasını yüceltmeye yarayan politik bir yaklaşımdır. Asma Lamrabet’e göre eşitlik ve adalet için Kur’an yeniden okunmalıdır. Bu yeniden okumanın ve ayetlerin yeniden incelemenin temelinde de ayetleri evrensel olanlar ve geçici olanlar şeklinde kategorileştirmek gerekir. Eşitlik, adalet, insan onuruna saygı, akıl, ilim ve mantık evrensel iken; kölelik, yağma, fuhuş, kadınların şahitliği ya da miras taksimi gibi içerikler geçici kabul edilmelidir. Yazara göre Kur’an devrim niteliğinde evrensel prensipleriyle kadını eşitliğe kavuşturmuşken gelenek içerisinde oluşan maskülen tefsir ve ataerki içtihat tarafından bu eşitlik yok edilmiştir. Fıkıh ve şeriat farklıdır. Biri Kur’an’da evrensel olanı içerirken diğeri geçici olana tekabül eden insan yorumu ve ürünü kaidelerdir. Temel fıkıh ekollerinin kurucu isimleri de kişisel içtihatlarının değişmezliğini talep etmemişlerdir, bu sebeple bugün zamanın şartlarına uygun içtihatlar yapılp kadınların eşitlik taleplerine cevap verilmelidir.

Esma Barlas, “Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kuran’dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması” adlı makalesinin ana fikrini, İslamî feminizmin kadınların hak talep etmesi ve bazı haklara sahip olması açısından Batı feminizmine borçlu olduğunu kabul etmekle beraber kadının esas kurtuluşunun Batı feminizminde değil Kur’an’a dönüşte olduğu düşüncesi oluşturmaktadır. Yazar, tefsir ve fıkıhın Kur’an olarak anlaşıldığını ve bunların metnin çok anlamlılığını görmezden geldiğini ifade etmiştir. Kur’an’ın direk kadınlara hitap eden sayılı kutsal kitaptan biri oluşu, kadın ve erkeği karşıtlıklar üzerinden değil birbirinden sorumlu ve birbirinin tamamlayıcısı olarak tanımlaması vurgusu üzerinden İslam tam da kadınların ihtiyaçlarına cevap verecek zemine sahiptir sonucuna varmıştır. Feminist hermenötüğü bir çözüm olarak sunan yazara göre ataerki yanlılarının kadın hakkında konuşan herkesi Batılı feminist olmakla itham edişi bir itibarsızlaştırma ve ataerki ile İslam çerçevesinde mücadele edilemeyeceği izlenimini amaçlamaktadır.

Malika Hamidi, “Avrupa’da Müslüman Feminizm: ‘Metinsel Aktivizm’ ve Ulus Aşırı Niteliği” isimli yazısıyla öncelikle “Müslüman Feminizm” kavramını ele almaktadır. İfadedeki “feminizm” kelimesi Müslüman birey için Batı ideolojisi olarak görünüp İslam’a ters olan olarak algılanırken; ifadedeki “Müslüman” kelimesi Batılı bir feminist için feminizm kavramıyla yan yana gelemeyecek tezatlığı oluşturmaktadır. Bu kavrama olumsuz bakan iki kesimin varlığına rağmen Müslüman feministler vardır ve bir yandan dinî metinleri yorumlama yaklaşımları geliştirerek diğer yandan düşüncelerini Avrupa ve dünyanın birçok bölgesine aktivizm çalışmalarıyla taşımaktadırlar. Malika Hamidi Avrupa’daki Müslüman feministlerin çoğunluğunun Batı’ya göç etmiş ailelerin ikinci neslinden oluştuğunu ifade etmiştir. Bu ikinci nesil kadınlar, gelenekleri ve ülkenin yaşam biçimi ikileminde yaşayanlar olup bu ikilem, İslamî feminizmin neyin kültürel neyin dinî olduğunu ayırt etmesiyle son bulur. İslamî feminizmin esas amacı ise Müslümanların ve Gayrimüslimlerin katılımıyla kaynağını İslam’dan alan yeni özgürleşmiş bir kadın modeli ortaya koymaktır. 2007 yılında Fransa, Kanada ve Belçika’da bulunan aydın, aktivist ve akademisyenlerin bir araya gelmesiyle kurulan GIEFRI (İslam’da Kadın Üzerine Çalışma ve Araştırma Grubu) adlı uluslararası ağda hedeflenen yolda atılmış büyük bir adım ve büyük bir başarı olarak değerlendirilmiştir.

Ziba Mir-Hosseini, “Gerçekleşmemiş Bir Proje: İran’daki Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı” adlı makalesinde İranlı Müslüman feministlerin İran Devrimi’ni desteklediğini ancak iktidara gelen Müslümanların şeriatı istedikleri gibi yorumlamaları sonucu kadınların ikinci sınıf vatandaşa dönüştüğünü ele almıştır. Yazara göre İran bugün devrim öncesi olduğundan çok daha modern, demokratik ve bazı alanlarda laik olmasına rağmen bu durumun tek istisnası “kadın” konusudur. İran İslam Cumhuriyeti Devleti, İslam devleti olduğunu kadınlar üzerinden göstermeye çalışmaktadır. Yazara göre İran ve diğer coğrafyalardaki Müslüman kadınlar, kaynağını dinî metinlerden aldığı iddia edilen ataerkil asılsız hükümlerle kontrol edilmektedir. Ancak bu kadınların asıl istediği ise şeriatı

ideolojik amaçlara alet etmenin bırakılması ve din-devlet işlerinin ayrılması noktasındadır.

Zainah Anwar, “Dini Yasa Altındaki Malezya’da Kadın Hakları Müzakereleri” bölümünde; kendilerini feminist olarak tanımlayan Müslüman kadınlara dinden çıkmış muamelesi yapan kesime karşı hem Müslüman hem de feminist olarak Müslüman feministlerin taleplerini dile getirmiştir: Müslüman feministler inançlı bireyler olarak özgürlüğü, adaleti ve doğruluğu; İslam dinini yeniden keşfederek bulmak ve ortaya koymak istemektedirler. Kadınlar yüzyıllardır kadının nasıl olması gerektiğine erkeklerin karar vermesine ya da din dilinin kadını hapsedmek üzerine kullanılmasına karşı artık İslam’ın ne olduğunu bilme talebiyle Müslüman feminist olmaktadır. Kadın ve erkeklerin eşit olduğu dünyada yaşamak için yapılması gereken 21. yüzyılda çağa uygun içtihadı dündür.

Omaima Abou-Bakr, “İslami Feminizm ve Bilginin Üretilmesi: Devrim Sonrası Mısır’dan Manzaralar” bölümünde İslamî feminizmin çalışma alanlarını ataerkil Kur’an tefsirlerine alternatifler oluşturmak, tasavvuf üzerinden kadınlara daha ılımlı yaklaşma zemini elde etmek, aktivist çalışmalarla kadın hayatını düzeltmek şeklinde belirlemiştir. Kitabın söyleşiler bölümünde ise Saida Kada ve Hanane Al-Laham Fransa ve Suriye’deki kadınların durumuna dair görüşlerini belirtip diğer bölümlerdeki ifadelerle örtüşen bir zeminde İslamî feminizmin gerekliliğini vurgulamışlardır.

Zahra Ali’nin derlediği bu kitap öncelikle İslamî feminizmin ve Müslüman bir bireyin feminist oluşunun meşruiyetini ortaya koyma amacı taşımaktadır, yani Müslüman ve feminist olmanın mümkünlüğü kitabın öncelikli meselesi olarak görünmektedir. Bu mümkünlük sorgulaması sonucunda ulaşılan temel hipotez ise kadın, İslam ve feminizm çerçevesinde gerçekleştirilen tüm tartışmalar ya da İslam ve cinsiyet eşitliği meselesinin gündemde olması aslında tarih boyunca yapılmış bir hazırlığın ürünüdür düşüncesidir. Kitabın feminizm ve İslamî feminizmi birbirinden ayırması, İslamî feminizmi Batı feminizminin bir uzantısı olarak görmemesi ve kitabın konusu olarak; “baskın feminizm sorularını cevaplandırmak değil

Müslüman feministlerin bakış açısıyla eşitlik sorununu ele almak, bu sorunu kendi yöntem, ifade ve problematiğiyle çözmeye çalışmak” olarak belirlenmesi; bağımsız bir düşünce alanı inşa etme çabası yönüyle önemlidir.

İslamî feminizmi “İslamî bir paradigma dâhilinde ifade edilen feminist bir söylem ve uygulama” olarak tanımlarsak; feminist fikirleri benimseyen ve bu söylemleri dile getiren Müslümanların takındığı tavırların da kimi zaman fikhî geleneğe eleştiri, kimi zaman hadislerin sıhhatini araştırma-sorgulama, kimi zaman da din dilinin değiştirilmesi gerektiğini beyan etme şeklinde farklılıklar gösterdiğini söyleyebiliriz. Kendi içerisinde farklı tezahürleri olan İslamî feminizm söylemlerini bizzat savunucularının ifadeleriyle öğrenmek açısından da literatüre önemli katkılar sağlamış bir eser niteliğindedir.

Batı’da ve İslam coğrafyasında ciddi kitlelerce savunulan, kendi içerisinde çeşitli tezahürleri olan feminizmin; İslamî açıdan nasıl değerlendirileceği konusunda birbirinden farklı ve birbirine zıt görüşler mevcuttur. Kendilerini Müslüman feminist olarak tanımlayan kadınlar, bunun nedenlerini Allah’a inanıp İslam dinine iman etmenin yanında kadınlara yönelik ayrımcılıkla mücadele etmek olarak belirtmişlerdir. Bu beyana karşı “Kadınlara yönelik ayrımcılıkla mücadele etmek zaten dinin içerisinde yer almakta, yeni bir feminizm etiketine gerek var mı?” eleştirisi yapmak makul görünmektedir. Bir Müslüman, Müslüman olmanın bir gereği olarak kadının ikincil bir konumda olmasını kabullenmemeli, bu durumla mücadele etmelidir. Bu mücadele insan ve Müslüman olmanın bir gereği iken Müslümanların, Batı’da ortaya çıkan ve bazı noktalarda İslam’la uyumadığı açık olan “feminizm” adı altında bu mücadeleyi gerçekleştirmesi ne kadar doğrudur? Bunun yanında Müslüman feministler arasında başörtüsünü tıpkı Batı feminizmi gibi erkeğin kadın üzerindeki baskısı olarak görenlerin varlığı ifadedeki “İslamîlik” kavramının eleştirilmesine, İslamî feminizm Batı söylemidir, şeklindeki yorumların haklılığına ve İslamî feminizmin sürekli vurguladığı kapsayıcılığın zedelenmesine neden olmaktadır. İslamî feminizm

Batı uzantısı değildir, vurgusuna da “Neden Batı feminizmiyle paralel olarak ortaya çıkıp ilerlemiş ve modern söylemlerden payını almıştır?” sorusunu yöneltmek gerekmektedir.

Kitap içerisindeki makalelerde İslamî feminizmin meşruluğunun yanında kadınların okudukça, bilgilendikçe, sorguladıkça feminist olduğuna dair düşünceler ise kendini feminist olarak tanımlamayan kadınların okumayan, bilgilenmemiş ve sorgulamamış olduğu algısına sebep olmaktadır; feminist olmaktan doğan üstünlük biçimiyle doğmuş bu gizli elitizm üslubunun değişmesi gereklidir. Kitapta cinsiyet eşitliği mücadelesine her ideolojiden faydası dokunabilecek düşüncelerin alınabileceğinin ifade edilmesi oldukça sakıncalı görülmektedir. Bu durum “Nasıl ki feminizm içerisinde radikal, liberal gibi formlar var ise bu feminizm anlayışı da o şekilde var olup İslamî olduğunu iddia etmeyebilirdi” eleştirisine sebep olmaktadır. Bunun yanında oldukça senkretik olduğu anlaşılan kitaptaki feminizm anlayışının Batı feminizmi ifadesini ve eleştirisini kabul etmemesi, “İslamî” ifadesini de şart görmemesi sebebiyle “Doğu feminizmi” isimlendirmesi daha uygun görünmektedir.

Ortaya koydukları Kur’an’ı yeniden ve feminist Hermeneutik’le okuma şeklindeki “dini ataerkil zihniyetten arındırmanın yöntemi” ise oldukça sakıncalı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayetleri geçici ve evrensel diye ayırıp, geçici olanları zamana göre değiştirme içerikli olan bu yöntemde klasik tefsir usulünün inşa edildiği sağlam zemin olmadığı için neyin evrensel neyin tarihsel ya da geçici olacağının kararını kim verecektir? Herkesin “bu geçici” diyerek gözden çıkarabileceği ayetler varken genel din kuralları ve prensiplerine nasıl ulaşılabacaktır? Batı menşeli oryantalist bakış açısının İslam’ı değerlendirirken ele aldığı “kölelik, recm, kadının şahitliği ve miras taksimi” gibi meseleleri içeren ayetleri geçici olarak kabul eden İslamî feminizmi Batı’nın uzantısı ya da modernitenin ürünü olarak görmemek ne kadar mümkündür?

Bir yandan geleneksel İslam diye isimlendirdikleri anlayışın doğru din olarak ortaya koyduklarını yanlış bulurken ve tek hakikatin o olduğu iddiasına baş kaldırdıkları İslamî feminizmin kutsal

metinleri hümanist ve feminist bakış açısıyla okuyarak ulaştığı yorumun doğruluğu nasıl evrensel olacaktır? Ya da hümanist yaklaşımla ve feminist bakış açısıyla Kur'an yorumlamak meşru bir durum ise Marksist ideolojiyle ya da liberalist yaklaşımla Kur'an'ın ele alınmasının ve ortaya çıkan yorumların sakıncalılığından nasıl söz edilecektir? İslamî feminizmin sorun olarak ortaya koyduklarının bazılarının doğruluğunun yanında bu sorunlara çözüm olarak sunduklarının yukarıdaki eleştiri ve sorulara makul cevaplar da üretilmediği takdirde sorunlu olduğunu söyleyebiliriz.

Nihayetinde İslamî feminizmin ne olduğunu, ortaya çıkışına dair yorumların nasıl şekillendiğini, önemli temsilcilerini ve bu temsilcilerin görüşlerini, İslam'a bakış açılarını ve dinî metinleri ele alış şekillerini görmek açısından önemli bir eser olan İslami Feminizmler; İslamî feminizmi hem savunanlar hem de eleştirenler için temel eserlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.